

Петро Кралюк
Острог (Україна)

ОЦІНКА ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1920 Р. УКРАЇНСЬКИМИ ПОЛІТИЧНИМ ЕМІГРАНТАМИ

Порозуміння в кінці 1919 – першій половині 1920 рр. між польською та українською сторонами отримало різко негативну оцінку в різноманітній літературі, написаній провідними українськими політиками періоду Визвольних змагань 1917–1920 рр. Це стосувалося передусім галицьких політичних діячів, що цілком є зрозумілим. Адже, згідно Варшавського договору, землі Західної України, зокрема Галичини, переходили під владу Польщі. Тому галицькі політики трактували цей договір як зраду національних інтересів.

Також негативно оцінювали польсько-український союз і багато інших провідників УНР.

Наприклад, це стосується конкурента Симона Петлюри Володимира Винниченка. У третій частині своєї книги «Відродження нації» він писав про укладену 2 грудня 1919 р. угоду між Петлюрою та польською стороною. Ця угода передувала Варшавському договору 1920 р. Винниченко оцінював ту угоду як останні конвульсії «отаманщини».

Попри відверту заангажованість і тенденційність Винниченка, треба віддати належне: у цьому випадку його оцінка не є безпідставною. Перед Петлюрою, становище якого було на той час дуже хитким, стояло питання збереження влади. Не маючи належного оперття на внутрішні сили, він змушений був вдаватися до сил зовнішніх. Петлюра знайшов союзників, якими стали поляки. При цьому ладний був іти на значні поступки цим союзникам.

Переговори між Петлюрою й Пілсудським велися таємно. Про них не мав достатньої інформації навіть тодішній голова уряду УНР Ісаак Мазепа. Про це він так писав у своїх мемуарах.

Також про те, що Варшавський договір готувався таємно і не був відомий багатьом очільникам УНР, писали інші свідки тогочасних подій. Так, Микита Шаповал вважав, що договір із поляками готувався в глибокій таємниці, а про існування дипломатичних актів «ніхто не знав, окрім кількох змовщиків».

Такий стан речей, коли керівник держави немає нормальної комунікації з іншими державними очільниками, виглядає дивно. Хоча це можна списати на дезорганізацію структур УНР. Але навіть при цій дезорганізації було зрозуміло, що союз Петлюри з поляками (тим паче на таких умовах, які передбачалися) не буде підтриманий багатьма керівниками Української держави і може лише привести до розколів і непорозумінь.

Юрій Тютюнник, який у той час був одним із провідних військових діячів УНР, у своїй книзі «З поляками проти Вкраїни» вкрай негативно оцінив зближення Пілсудського й Петлюри. Звісно, треба враховувати, що згадана книга Тютюнника «З поляками проти Вкраїни» була опублікована ним у той час, коли він пішов на співробітництво з радянською владою і для нього характерними стали антипольські настрої. Однак попри таку тенденційність цієї книги, багато наведених у ній фактів та міркувань перекликають із тим, що писали інші українські автори, опинившись на еміграції.

На що розраховував Петлюра? Очевидно, на те, що цей союз матиме позитивні результати, дозволить зберегти УНР. Й у такому випадку «головний отаман» виглядатиме як переможець. А переможців не судять.

Не виключено також, що Варшавський договір не зводився лише до польсько-українських відносин, а мав більш широкий міжнародний контекст. Так, Петлюра при зустрічі з Мазепою заявив: «Наш договір з поляками підписаний при активній допомозі Франції». Це виглядає цілком ймовірно. Адже в той час на Заході шукали військово-політичні сили, які б могли вести активну боротьбу проти більшовизму. Й помітне місце в цих планах відводилося Польщі. Тому союз поляків із антибільшовицькими силами лише вітався. Можливо, Петлюра, підписуючи цей договір, сподівався,

що УНР буде визнана західними державами й отримає від них підтримку.

Назвати спільний наступ польських та українських сил в кінці квітня – на початку травня 1920 р. успішним проблематично. Хоча союзникам вдалося очистити значну частину Правобережної України від більшовиків, однак тут їхні основні сили (12-а й 14-а армії) не були розгромлені. Більшовики, обороняючись, уникали масштабних боїв. Не вибухнуло й повстання в більшовицькому тилу, на яке сподівався Петлюра та його соратники. Водночас українське населення Правобережної України зазнало масштабних реквізицій з боку польської армії, що породжувало негативне ставлення до неї, а також і до Петлюри як союзника поляків, про що, зокрема, писав Тютюнник.

У кінці травня 1920 р. більшовицька Червона армія перейшла в контрнаступ. Протягом літа і аж до початку жовтня велися кровопролитні бої між більшовицькими силами, з одного боку, та польськими й українськими, з іншого. Червоноармійцям вдалося вийти до Львова й Варшави. Виникла загроза знищення не лише УНР, а й Польської держави. Цієї катастрофи вдалося уникнути. Більшовицькі війська були відкинуті назад. В цих умовах українцям довелося воювати не стільки за свою державу, скільки за Польщу.

У ситуації, що склалася на осінь 1920 р. польська сторона вирішила відмовитися від Варшавського договору. 12 жовтня 1920 р. в Ризі був укладений договір про перемир'я й прелімінарні умови миру між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою та Українською Соціалістичною Радянською Республікою, з одного боку, та Польщею – з іншого. А 18 березня 1921 р. між цими сторонами був підписаний Ризький договір, який формально поклав край польсько-радянському збройному конфлікту і санкціонував поділ українських і білоруських земель між Польщею та Радянською Росією. За цим договором Польща отримала західноукраїнські землі, які їй раніше «віддавав» Варшавський договір. Укладення Ризького договору було сприйняте багатьма українськими політиками як зрада з боку поляків.

І хоча Пілсудський 15 травня 1921 р. вибачився перед інтернованими українськими вояками, це вибачення практично нічого не означало. Тим паче, що польська влада поводитися з інтернованими не найкращим чином. На це, наприклад, звертав увагу Тютюнник.

Варшавський договір, за великим рахунком, виявився корисним лише для поляків. Вони отримали союзника, який їм допоміг відстояти незалежність. Українці ж, на перший погляд, не отримали від цього союзу нічого. Звідси такий негативізм до Варшавського договору в спогадах українських діячів періоду Визвольних змагань, які писалися після загибелі УНР. Цей негативізм перейшов і в сучасну українську історіографію.